

KS. STANISŁAW KULPACZYŃSKI

DEMONOLOGIA W OPINII WYBRANYCH GRUP KATECHIZOWANYCH

Pismo Święte i Tradycja Kościoła nazywają upadłego anioła diabłem lub szatanem (por. J 8, 44; Ap 12, 19). Sobór Lateraneński IV poucza: „Diabolus enim et alii daemones a Deo quidem natura creati sunt boni, sed ipsi per se facti sunt mali” („diabeł bowiem i inne złe duchy zostały stworzone przez Boga jako dobre z natury, ale same uczyniły się złymi”)¹

Katechizm Kościoła Katolickiego w punktach 391-395 mówi o upadku aniołów. Za św. Janem Damasceńskim (*De fide orthodoxa* II, 4; PG 94, 877 C) stwierdza, że „nie ma dla nich skruchy po upadku, jak nie ma skruchy dla ludzi po śmierci”² To cenne kompendium wiary przypomina wszystkim katechetom, że prawda o szatanie istniała i istnieje w Kościele i należy jej wiernie nauczać. Dlatego w programach katechizacji mówi się nie tylko o aniołach³, ale i o złych duchach. Warto sprawdzić, jakie opinie mają katechizowani na temat tych duchów.

Niniejszy artykuł pragnie przybliżyć próbkę badań ukazujących wiadomości wybranych grup młodzieży katechizowanej na temat szatanów. Składa się z zarysu demonologii i wyników badań zespołowych na temat złych duchów.

Prof. dr hab. STANISŁAW KULPACZYŃSKI SDB – kierownik Katedry Katechetyki Psychologiczno-Pedagogicznej w Instytucie Pastoralno-Katechetycznym KUL; adres do korespondencji: ul. Kalinowszczyzna 3, 20-129 Lublin; e-mail: kulpaczynski@sdb.lublin.pl

¹ Sobór Lateraneński IV (1215); DS. 800.

² *Katechizm Kościoła Katolickiego*. Poznań: Pallottinum 1994 nr 393.

³ Artykuł jest kontynuacją mojego opracowania pt. *Angelologia w opinii wybranych grup katechizowanych*, opublikowanego w: „Roczniki Teologiczne” 52:2005 z. 6 s. 127-139.

ZARYS DEMONOLOGII

Prawda o szatanie w Kościele rzymskokatolickim należy do prawd objawionych. Słowo *szatan* pochodzi od hebrajskiego słowa *sathan*, oznaczającego *przeciwnika*, osobę sprzeciwiającą się Bogu i zbawieniu człowieka⁴ Istnieje kilka nazw synonimicznych, takich jak: Oskarżyciel, Przeciwnik, Belzebul⁵, Książę demonów, Belial (Bestia), Diabeł, Smok, Nieprzyjaciel, Mężobójca, Podstępny, Zły, Kłamca, Świat, Książę tego świata, Uwodziciel, Wąż, Kusiciel. Szatanowi przypisuje się początek grzechu, trudności, z jakimi borykali się apostołowie (2 Kor 12, 7; 1 Tes 2, 18), zdradę Judasza (Łk 22, 3), nieczyny Ananiasza (Dz 5, 3), niektóre choroby (Łk 13, 16), pokolenie kłamców i ludobójców (J 8, 44), kuszenie grzeszników (1 Kor 7, 5).

Pismo Święte wielokrotnie mówi o szatanie i jego działaniach. W Starym Testamencie w Księdze Rodzaju spotykamy scenę z udziałem szatana. Występuje tam w postaci węża. Wąż ten nawiązuje dialog z niewiastą stworzoną przez Boga. Kiedy ona mówi o poleceniu Boga, on podaje w wątpliwość dobroć i prawdomówność Boga: „Na pewno nie umrzecie! Ale wie Bóg, że gdy spożyjecie owoc z tego drzewa, otworzą się wam oczy i tak jak Bóg będziecie znali dobro i zło” (Rdz 3, 4-5). Szatan doprowadził do upadku pierwszego człowieka (Por. Rdz 3, 6-24). Jednak całe to zdarzenie kończy się optymistycznie zwycięstwem Niewiasty i Jej potomstwa nad szatanem. Bóg bowiem mówi do węża: „Wprowadzam nieprzyjaźń pomiędzy ciebie a niewiastę, pomiędzy potomstwo twoje a potomstwo jej; ono zmiążdży ci głowę, a ty zmiążdżysz mu piętę” (Rdz 3, 15).

W Piśmie Świętym imię własne *Szatan* pojawia się po raz pierwszy w Księdze Hioba: „Zdarzyło się pewnego dnia, gdy synowie Boży udawali się, by stanąć przed Panem, że i szatan też poszedł z nimi” (Hi 1, 6). Szatan przypomina tutaj publicznego oskarżyciela: „Mówi Pan do szatana: A zwróciłeś uwagę na sługę mego, Hioba? Bo nie ma na całej ziemi drugiego, kto by tak był prawy, sprawiedliwy, bogoboyny i unikający grzechu jak on. Szatan na to do Pana: Czyż za darmo Hiob czci Boga? [...] Wyciągnij, proszę, rękę

⁴ X. L é o n D u f o u r. *Słownik Nowego Testamentu*. Przekład K. Romaniuk. Poznań: Księgarnia Świętego Wojciecha 1981 s. 597-598.

⁵ Tamże s. 154. Belzebul oznacza starożytne bóstwo fenickie. Określenie pochodzi prawdopodobnie od hebrajskiego *Baal-zebul*, pan wywyższony. Według tekstów rabinistycznych – „pan gnoju”, od ofiary składanej idolom. Niewykluczone, że chodzi również o deformację nazwy „Baalzeboub” – pan much.

i dotknij jego majątku! Na pewno Ci w twarz będzie złorzeczył” (Hi 1, 8-11). Podobną funkcję pełni szatan w Księdze Zachariasza: „Potem Pan ukazał mi arcykapłana Jozuego, który stał przed aniołem Pańskim, a po jego prawicy stał szatan oskarżając go” (Za 3, 1). W Księdze Mądrości jest mowa o diable, który zazdrości człowiekowi szczęścia i sprowadza na niego śmierć: „Bo śmierci Bóg nie uczynił i nie cieszy się ze zguby żyjących” (Mdr 1, 13). „A śmierć weszła przez zawiść diabła i doświadczają jej ci, który do niego należą” (Mdr 2, 24).

Nowy Testament, zwłaszcza Ewangelie, ukazują, że szatan kusił Jezusa po jego czterdziestodniowym poście na pustyni: „Pełen Ducha Świętego, powrócił Jezus znad Jordanu i przebywał w Duchu Świętym na pustyni czterdzieści dni, gdzie był kuszony przez diabła” (Łk 4, 1-2). Pokonany odstąpił od Jezusa, ale tylko „do czasu” (Łk 4, 13). Jezus po rozpoczęciu publicznej działalności walczył bezpośrednio z szatanem. Wyrazem tej walki jest uzdrawianie opętanych, będące równocześnie dowodem, że Królestwo Boże już przyszło: „A jeśli Ja palcem Bożym wyrzucam złe duchy, to istotnie przyszło już do was Królestwo Boże” (Łk 11, 20). Jezus: „uzdrowił wielu dotkniętych rozmaitymi chorobami i wiele złych duchów wyrzucił” (Mk 1, 34). Duchy nieczyste wiedziały, że Jezus jest Synem Bożym, że posiada moc, aby je zniszczyć: „Czego chcesz od nas, Jezusie Nazarejczyku? Przyszedłeś nas zgubić. Wiem, kto jesteś: Święty Boży” (Mk 1, 24)⁶ Na pytanie zadane przez Jezusa złemu duchowi padła odpowiedź: „Na imię mi «Legion», bo nas jest wielu” (Mk 5, 9)⁷ Moc panowania nad złymi duchami przekazał Jezus swoim uczniom: „Następnie przywołał do siebie Dwunastu i zaczął rozsyłać ich po dwóch. Dał im też władzę nad duchami nieczystymi” (Mk 6, 7). Korzystali z niej apostołowie, bo po swojej pracy stwierdzali: „Wróciło siedemdziesięciu dwóch z radością mówiąc: Panie, przez wzgląd na Twoje imię, nawet złe duchy nam się poddają” (Łk 10, 17). Święty Paweł również miał moc wyrzucania złych duchów: „Kiedyśmy szli na miejsce modlitwy, zabiegła nam drogę jakaś niewolnica, opętana przez ducha [...] Paweł mając dość tego, odwrócił się i powiedział do ducha: Rozkazuję ci w imię Jezusa Chrystusa, abyś z niej wyszedł. I w tejże chwili wyszedł” (Dz 16, 16-18).

Pismo Święte mówi, że duchy nieczyste mogą atakować ciało człowieka, powodując różne dolegliwości i choroby: „Wówczas przyprowadzono Mu

⁶ J. J. S t e f f o n. *Satanizm jako ucieczka w absurd*. Kraków: WAM 1993 s. 162.

⁷ B. H e r o n. *Ujrzałem spadającego szatana*. Warszawa: Wydawnictwo Księży Mariaków 1998 s. 62.

opętanego, który był niewidomy i niemy” (Mt 12, 22). Szaweł jeszcze jako prześladowca chrześcijan usłyszał pod Damazkiem słowa: „Obronę cię przed ludem i przed poganami, do których cię posyłam, abyś otworzył im oczy i odwrócił od ciemności do światła, od władzy szatana do Boga” (por. Dz 13, 47). Szatan utrudniał św. Pawłowi działalność apostolską: „[...] chcieliśmy przybyć do was, zwłaszcza ja, Paweł, jeden raz i drugi, ale przeszkodził nam szatan” (1 Tes 2, 18). To o nim mówi Jezus, że jest nieprzyjacielem, który zasiewa chwasty, czyli zło, na roli świata. „Rola jest świat, dobrym nasieniem są synowie królestwa, chwastem zaś synowie Złego. Nieprzyjacielem, który posiał chwast, jest diabeł” (Mt 13, 38-39). On też wykrada z serc ludzkich ziarno Słowa Bożego: „A oto są ci [posiani] na drodze: u nich sieje się słowo, a skoro je usłyszą, zaraz przychodzi szatan i porywa słowo zasiane w nich” (Mk 4, 15). Przed powtórny przyjsciem Chrystusa szatan nasili swe działanie. Będzie kusił do nieprawych czynów: „Pojawieniu się Jego towarzyszyć będzie działanie szatana, z całą mocą, wśród znaków i fałszywych cudów, z wszelkim zwodzeniem ku nieprawości” (2 Tes 2, 9-10).

Sobór Watykański II przypomniał, że walka z szatanem toczy się przez całą historię ludzkości i będzie trwać do ostatniego dnia (KDK 37). Bóg wkroczył w historię ludzką, aby przez swojego Syna uwolnić ludzi spod władzy szatana (DM 3). Chrystus przez swoją śmierć i zmartwychwstanie wyrwał nas z mocy szatana (KL 6). Jednak do czasu ponownego przyjscia Chrystusa na ziemię w chwale szatan może szkodzić ludziom. Dlatego św. Piotr przestrzega: „Bądźcie trzeźwi! Czuwajcie! Przeciwnik wasz, diabeł, jak lew ryczący krąży szukając, kogo by pożreć. Mocni w wierze przeciwstawiajcie się jemu” (1 P 5, 8). Jednak moc szatana nie jest nieskończona:

Jest on tylko stworzeniem; jest mocny, ponieważ jest czystym duchem, ale jednak stworzeniem: nie może przeszkodzić w budowaniu Królestwa Bożego. Ojcowie Kościoła udzielali rady, aby częściej gromadzić się dla dziękczynienia Bogu i oddawania Mu chwały, wówczas chyli się ku upadkowi potęga szatana. Chociaż szatan działa w świecie przez nienawiść do Boga i Jego Królestwa w Jezusie Chrystusie, a jego działanie powoduje wiele szkody – natury duchowej, a pośrednio natury fizycznej – dla każdego człowieka i dla społeczeństwa, działanie to jest dopuszczone przez Opatrzność Bożą, która z mocą i zarazem łagodnością kieruje historią człowieka i świata (KKK 395).

Klemens I, biskup Rzymu (94-97), w *Liście do chrześcijan w Koryncie* ukazuje diabła jako podżegacza do grzechu i walki wewnątrz wspólnoty⁸

⁸ B. K u m o r. *Problemy pokutne w I Liście Świętego Klemensa do Koryntian*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1957 nr 3 s. 395-401.

Święty Augustyn (354-430) w sposób zdecydowany wypowiada się na temat złych duchów. Wierzy, iż demony istnieją, zło nie ma jednak samoistnego źródła istnienia, jest jedynie brakiem substancjalnego dobra, jakim jest Bóg⁹

W okresie średniowiecza teologia zajmowała się szczegółowymi zagadnieniami dotyczącymi szatana. Sobór Trydencki (1543-1563), przyjmując naukę Kościoła o grzechu pierworodnym, sformułował twierdzenie o negatywnym stosunku szatana do człowieka¹⁰

Święty Tomasz z Akwinu był przekonany, że demony mogą wpływać na losy ludzi tylko za przyzwoleniem Boga¹¹

Zamęt wprowadzony przez rewolucję francuską spowodował, że arystokracja odwoływała się do demonów, by zyskać majątek, miłość i zdrowie. Odprawiano „czarne msze”, polegające na oddawaniu czci szatanowi poprzez ofiary z ludzi (najczęściej byli to mali chłopcy)¹² W XX w. pojawiły się sekty satanistyczne.

Ważnym dokumentem na temat demonów jest *Wiara chrześcijańska a demonologia* (1975 r.). Jest to dokument opracowany na wniosek Kongregacji Doktryny Wiary, oparty na Piśmie Świętym i Tradycji, mówiący o realnym istnieniu szatana i jego działaniu w świecie¹³ Wspomniany wyżej *Katechizm Kościoła Katolickiego* przypominał prawdę o istnieniu szatana, jako jedną z tych, które należy przekazywać w nauczaniu katechetycznym.

DEMONOLOGIA W WYBRANYCH PODRĘCZNIKACH KATECHETYCZNYCH

Zanim zostaną przedstawione wyniki badań dotyczących opinii wybranych grup katechizowanych na temat demonów, należy zapoznać się z treściami,

⁹ A. Z w o l i ń s k i. *Daleko od raju. Z dziejów fascynacji złem*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT 2000 s. 64.

¹⁰ R. L a u r e n t i n. *Szatan mit czy rzeczywistość*. Warszawa: Wydawnictwo PAX 1997 s. 125 n.

¹¹ Św. T o m a s z z A k w i n u. *Summa teologiczna*. T 4: *Bóg Stwórca, Aniołowie*. Przekład F. Bednarski. Londyn: Wydawnictwa „Veritas” 1976.

¹² L a u r e n t i n, jw. s. 128.

¹³ W. S z y m o n a. *Wiara w szatana w XX wieku*. „W drodze” 1976 nr 3 s. 12; T. D. Ł u k a s z u k. *Istnienie szatana i demonów jako problem w katolickiej teologii posoborowej*. Kraków: Wyższe Seminarium Duchowne oo. Paulinów w Krakowie na Skalce 1990.

jakie znajdują się na ich temat w podręcznikach używanych przez badane grupy.

Dotychczas do katechizacji w szkole podstawowej najczęściej używano podręcznika *Bóg z nami* oraz *Katechizm religii katolickiej*¹⁴ Problematyka złych duchów jest poruszana przy okazji innych tematów. Przykładowo w klasie I w związku z tematem „Bóg obiecuje ludziom Zbawiciela” występuje wzmianka dotycząca złego ducha w kontekście wcielenia Jezusa Chrystusa, który poprzez to wydarzenie „stał głowę szatana” W podręczniku *Bóg z nami*, też dla klasy I, w katechezie „Pan Jezus uczy walczyć ze złem” została przedstawiona problematyka kuszenia Chrystusa przez szatana. W kolejnych jednostkach dowiadujemy się, że Chrystus przez swoją ofiarę na krzyżu ostatecznie pokonał szatana. W klasie II szatan ukazany jest jako źródło fałszywego obrazu Boga, w klasie III – jako źródło cierpień i chorób. Geneza złych duchów jest przedstawiona w klasie V W klasie VII i VIII nie występuje problematyka demonologiczna. W grupach badanych w Lublinie używany był podręcznik *Pójdź do Jezusa*¹⁵ W klasie II jest mowa o tym, że niektórzy aniołowie zbuntowali się przeciw Bogu i zgrzeszyli nieposłuszeństwem, za co zostali szatanami¹⁶

W podręcznikach pod redakcją R. Lisa¹⁷ do szkoły podstawowej tematyka ta jest poruszana przy innych tematach. W klasie I, w katechezie „Jezus na pustyni”, w sposób obrazowy uwrażliwia się katechizowanych na podstęp szatana. W klasie II, przy omawianiu grzechu pierworodnego, szatan jawi się jako kusiciel. Kontynuację tego tematu w klasie III i IV stanowi pouczenie, że głównym sprawcą grzechu jest szatan.

W gimnazjum badani używali między innymi podręczników do religii pod redakcją P. Tomasika¹⁸ Niewiele jednostek lekcyjnych porusza temat szata-

¹⁴ J. Charytański (red.). *Bóg z nami*. T. 1 i 2. Warszawa: Wydawnictwo ATK 1971; T. 3. Warszawa: ATK 1972; T. 4. Warszawa: ATK 1974; J. Charytański, W. Kubik (red.). *Podręcznik metodyczny do „Katechizmu Religii Katolickiej”* Cz. 1. Warszawa: ATK 1976; Cz. 2. Warszawa: ATK 1978; Cz. 3. Warszawa: ATK 1979; Cz. 4 Warszawa: ATK 1980.

¹⁵ W Zakrzewski (red.). *Pójdź do Jezusa*. Cz. 1. Lublin: Gaudium 1988.

¹⁶ Tamże cz. 2 s. 23.

¹⁷ R. Lis (red.). *Zaproszeni przez Pana. Podręcznik do religii dla klasy I*. Lublin: Gaudium 2001; t e n ż e. *W oczekiwaniu na Jezusa. Podręcznik do religii dla klasy II*. Lublin: Gaudium 2001; t e n ż e. *Radość spotkania z Jezusem. Podręcznik do religii dla klasy III*. Lublin: Gaudium 2001; t e n ż e. *Wierni Bogu Ojcu. Podręcznik do religii dla klasy IV*. Lublin: Gaudium 2003.

¹⁸ P. Tomasik. *Słowa blisko Ciebie. Podręcznik do nauki religii dla I klasy gim-*

na. Wspomniany jest jako kusiciel z raju oraz w rozmowie z Bogiem o Hiobie. W klasie II parokrotnie pojawia się tematyka szatana. Przypomina się, skąd się wzięło zło na świecie i że śmierć przyszła na świat przez zawiść diabła (por. Mdr 2, 23-24).

W liceum używano podręczników jezuickich z serii Spotkania z Bogiem¹⁹ W klasie I, w katechezie nr 13, są trzy teksty soborowe mówiące o złych duchach. W innych jednostkach pojawiają się również wzmianki o szkodliwej działalności szatana. W klasie II i III jest mowa o wypędzaniu przez Jezusa złych duchów, o pokusach szatana i zapowiedzi zwycięstwa Chrystusa nad szatanem. W klasie IV znajduje się tekst, stwierdzający, że szatan jest ojcem kłamstwa (Mt 5, 37).

Można więc skonstatować, że demonologia nie zajmuje szczególnego miejsca w podręcznikach katechetycznych, a jej treści są omawiane przy różnych zdarzeniach związanych z działaniem złych duchów, zwłaszcza opisanych w Ewangeliach. Warto jednak poznać, jaki jest faktyczny stan wiedzy katechizowanych na ten temat.

POGLĄDY KATECHIZOWANYCH NA TEMAT DEMONÓW

Badaniami objęto 733 osoby. W Poniatowej zbadano 130 uczniów z klas I i IV liceum, w Wysokiem – 136 uczniów z klasy VI szkoły podstawowej i klasy II gimnazjum, w Mniowie i Grzymałkowie – 175 uczniów z klas VII i VIII, w Lublinie – 175 katechizowanych z klas III Gimnazjum nr 2²⁰

nazjum. Warszawa: Kuria Biskupa Diecezji Warszawsko-Praskiej 1999; t e n ż e. *Dom na skale. Podręcznik do nauki religii dla II klasy gimnazjum*. Warszawa: Kuria Biskupia Diecezji Warszawsko-Praskiej 2000.

¹⁹ J. Charytański, R. Murawski (red.). *Spotkania z Chrystusem*. Kraków: WAM 2000; c i ż. *Spotkania z Bogiem w Kościele*. Kraków: WAM 1999; c i ż. *Spotkania z Bogiem w prawdzie*. Kraków: WAM 1999; c i ż. *Spotkania z Bogiem w świecie*. Kraków: WAM 1999.

²⁰ J. Ś w i s t. *Poglądy katechizowanych z wybranych klas I i IV Liceum Ogólnokształcącego w Poniatowej na temat aniołów i szatanów*. Lublin: Archiwum KUL 2004; G. D e r u ś. *Poglądy katechizowanych z wybranych klas VI i II gimnazjalnych na temat aniołów i szatanów*. Lublin: Arch. KUL 2004; I. J o Ń c z y k. *Angelologia i demonologia w opinii katechizowanych z wybranych klas VII i VIII*. Lublin: Arch. KUL 2000; B. W ó j c i k. *Poglądy katechizowanych z wybranych klas szóstych i trzecich gimnazjalnych na temat aniołów i szatanów*. Lublin: Arch. KUL 2004. Autor artykułu koordynował wszystkie badania, na podstawie których powstały wyżej wymienione prace. Osobiście realizował je w środowisku lubelskim.

Badania wykonano metodą sondażu diagnostycznego, jednorazowego, audytoryjnego, za pomocą narzędzia, jakim była ankieta (10 z 21 pytań dotyczyło szatana).

W niniejszym artykule wykorzystano tylko sześć pytań odnoszących się złych duchów. Dotyczyły one kolejno:

- źródeł wiadomości o szatanach;
- wiedzy dotyczącej pochodzenia szatanów;
- pojęcia szatana;
- roli szatanów w Piśmie Świętym;
- aktualnej roli szatanów;
- propozycji badanych dotyczących nauczania demonologii.

Dla ukazania opinii badanych na temat demonologii zostaną zaprezentowane wyniki otrzymane za pomocą wtórnej analizy uzyskanych rezultatów w czterech różnych miejscach, najpierw z gimnazjów, a następnie z liceów.

ŹRÓDŁA WIEDZY O SZATANACH

W ankiecie zapytano najzwyczajniej: „Skąd masz Twoje wiadomości o szatanach?” Odpowiedzi na to pytanie w ośmiu różnych szkołach, gdyż każdy autor prac wymienionych w przypisie badał po dwa poziomy klasowe, zasadniczo w różnych szkołach, dało się ująć w tabelach, które posiadają od siedmiu do dwunastu kategorii. Będą one ukazywane procentowo od najniższego do najwyższego wskaźnika, najpierw w klasach niższych (VI podstawowa i gimnazjalne), a następnie wyższych (licealnych).

Głównym źródłem wiedzy okazała się „katecheza” (w gimn. od 27 do 32%, w LO – 24-31%). Badani pisali krótko: „Na ten temat mam wiadomości z lekcji religii” (Dz 51), „z lekcji katechezy” (Dz 8)²¹ Biblia wystąpiła na drugim lub trzecim miejscu (gimn. od 10-21%, w LO 13-24%) w stwierdzeniach; „Moje wiadomości pochodzą z Pisma Świętego” (Dz 19, Ch 61)²² Kościół jako miejsce głoszenia Słowa Bożego został wskazany jako źródło wiedzy o szatanie (gimn. 15-20%, LO 19-22%). „Mówił o nich ksiądz na

²¹ Ś w i s t, jw. s. 50.

²² W ó j c i k, jw. s. 66.

kazaniu” (Ch 118)²³ Rodzice lub rodzina są kolejnym źródłem wiedzy na temat złych duchów (gim. 12-20%, LO 19-20%). Badani stwierdzali: „Rodzice mi o tym opowiedzieli” (Dz 23)²⁴ Media również zostały ujawnione jako źródło wiedzy o demonach (gimn. 3-15%, LO 15-17%). „Głównie z telewizji – filmy” (Dz 8), „Z internetu” (Dz 13)²⁵ Inne rzadziej wymieniane źródła wiedzy o szatanie wskazywały na książki, koleżanki i kolegów, księdza, prasę.

POCHODZENIE SZATANÓW

Pochodzenie szatanów badani określają kategoriami: „zbuntowany lub upadły anioł” (gimn. 14-25%, LO 18-60%), „z piekła” (gimn. 9-45%, LO 12-25%), „ze zła lub z grzechów, które popełniają ludzie” (gimn. 7-20%, LO 4-24%), „ludzie go wymyślili” (gimn. 0%, LO 2-3%). Pojawiła się także dość wyraźnie kategoria „Nie wiem”, skąd pochodzi szatan (gimn. 3-5%, LO 8-24%). Badani kolejno wyrażali swoje opinie zazwyczaj w krótkich tekstach: „Szatan wziął się z nieposłuszeństwa Bogu” (Ch 108), „anioł, który zdradził Boga, zmienił się w szatana” (Ch 750), „anioł strącony z nieba do piekła” (Dz 27), „szatan to zły duch mieszkający w piekle” (Dz 87)²⁶ „Szatan był na początku dobrym aniołem, ale po pewnym czasie zrezygnował ze służby dla Boga i chciał być samowystarczalny” (Dz 119), „Szatan wziął się stąd, że gdy Ewa z Adamem zjedli jabłko, wtedy popełnili pierwszy grzech” (Dz 89), „Szatan wziął się od zła” (Dz 93)²⁷ Najmniej liczna grupa badanych (ok. 2%) oznajmiła, że „szatana ludzie wymyślili” (Dz 85)²⁸

POJĘCIE SZATANA

Chcąc dalej zgłębiać opinie badanych na temat aniołów, zapytano: „Kto to jest szatan?” Uzyskane odpowiedzi zostały ujęte w tabelach, zawierających od 6 do 12 kategorii, gdzie zostały użyte następujące sformułowania: „zły duch”

²³ D e r u ś, jw. s. 59.

²⁴ W ó j c i k, jw. s. 67.

²⁵ Ś w i s t, jw. s. 50.

²⁶ D e r u ś, jw. s. 63-64.

²⁷ J o Ń c z y k, jw. s. 73.

²⁸ Ś w i s t, jw. s. 56.

(gimn. 13-40%, LO 6-30%), „upadły anioł” (gimn. 9-20%, LO 36-84%), „kusiiciel” (gimn. 5-20%, LO 4-24%), „Lucyfer lub demon” (gimn. 9-12%, LO 0%), „Władca piekieł” (gimn. 3-9%, LO 2-3%), „wcielenie zła” (gimn. 4-18%, LO 4-8%), „przeciwnik Boga” (gimn. 2-7%, LO 2-7%), „zły człowiek” (gimn. 4-7%, LO 0%), „pojęcie mitologiczne” (gimn. 3-13%, LO 0%).

Wybrane przykłady wyrażonych opinii mogą być następujące: „Szatan to bardzo zły duch, który każe ludziom czynić zło” (Dz 38), „Szatan to jest zły duch, który wszystkich prowadzi do zła” (Dz 41)²⁹, „Szatan to upadły anioł, czyniący zło i tępiący dobro” (Dz 120), „Szatan jest upadłym aniołem, który przeciwstawił się Bogu” (Ch 163)³⁰, „Szatan namawia nas do złego postępowania” (Dz 20), „[...] kusi do złych rzeczy, które nie są dla nas dobre” (Ch 53), „[...] jest to zła postać kusząca ludzi i namawiająca ich do grzechu” (Dz 93, Ch 125)³¹, „Szatan jest to kusiciel, który namawia do złego, buntuje ludzi przeciwko Bogu i przeciwko bliźnim” (Dz 88)³² Określenie „Lucyfer” (Dz 10, Ch 60) lub „Demon” (Dz 3, Ch 54) pojawiło się tylko w młodszej, gimnazjalnej grupie badanych. Podobnie „Władca piekieł” lub „Król piekieł” (Ch 126)³³ „Szatan to wcielenie zła, grzechu, kłamstwa” (Dz 85), „Szatan to przeciwnik Boga, który pragnie zła” (Dz 9)³⁴ Tylko u gimnazjalistów pojawiły się stwierdzenia: „Szatan jest to zły człowiek, który namawia ludzi do złego postępowania” (Dz 15), „Szatan to mitologiczna postać, bestia z rogami i wielkim ogonem” (Ch 67), „[...] jest złym duchem z rogami i widłami, który żyje w gorącym piekle” (Ch 63). Te ostatnie wypowiedzi są autorstwa zasadniczo tylko chłopców z najmłodszej grupy, którzy podchodzili do określenia szatana nieco baśniowo i fantazyjnie.

Najbardziej zapamiętane działania szatana, które zostały opisane w Piśmie Świętym i zwykle są przypominane podczas katechez, zwracają uwagę, że „kusił on Adama i Ewę” (gimn. 7-28%, LO 6-16%), „kusił Pana Jezusa” (gimn. 12-54%, LO 60-81%), „kusił człowieka” (gimn. 15-40%, LO 25-52%), „buntował przeciw Bogu” (gimn. 7-10%, LO 2-16%), „Namawiał Heroda do zabójstwa”, „opętał Judasza” (po ok. 2% tylko u gimnazjalistów). Pojawiła się również kategoria „Nie wiem” (gimn. 8-14%, LO 12-14%).

²⁹ J o Ń c z y k, jw. s. 74.

³⁰ W ó j c i k, jw. s. 72.

³¹ D e r u ś, jw. s. 65.

³² Ś w i s t, jw. s. 60.

³³ D e r u ś, jw. s. 66.

³⁴ Ś w i s t, jw. s. 60.

Badani formułowali swoje opinie językiem prostym, niekiedy obrazowym, gdy pisali: „Szatan kusił Adama i Ewę pod postacią węża” (Dz 96), „wąż namówił w raju pierwszych ludzi do zerwania jabłka” (Ch 67), „Szatan kusił Pana Jezusa trzy razy na pustyni” (Ch 107), „Szatan namawiał Jezusa, by oddał mu pokłon” (Dz 94)³⁵, „Szatan był zdecydowanie postacią negatywną w Piśmie Świętym, przede wszystkim kusił on ludzi do złego” (Ch 93), „Szatan jest odwiecznym kusicielem” (Dz 3)³⁶, „Szatan buntował i skłaniał człowieka do odwrócenia się człowieka od Boga” (Ch 114), „Szatan chciał zdobyć władzę i zapanować nad światem” (Dz 37)³⁷, „Szatan namawiał Heroda do zabójstwa” (Dz 2, Ch 40), „[...] opętał Judasza, aby wydał Jezusa” (Dz 80, Ch 127)³⁸, „[...] wystawiał na próbę Hioba” (Dz 5, Ch 1), „był w ludziach opętanych” (Dz 26), „był tam, gdzie było zło” (Ch 92)³⁹

Szatan nie jest rzeczywistością, którą można zaliczyć do przeszłości. On działa również w dzisiejszych czasach. Stąd pojawiło się pytanie o aktualną rolę złego ducha.

AKTUALNA ROLA SZATANA

Katechizowani wiedzą, że szatan istnieje i działa nadal. Do głównych ról, jakie obecnie odgrywa, zaliczono: „kuszenie i namawianie do złego” (gimn. 30-82%, LO 50-72%), „odwracanie ludzi od Boga” (gimn. 11-23%, LO 6-24%), „namawianie do grzechu” (gimn. 8-19%, LO 30-50%), „powoduje opętanie” (gimn. 2-4%, LO 0%).

Ilustracją tych kategorii mogą być następujące wypowiedzi: „Szatan jest kusicielem i namawia człowieka do zła” (Dz 125, Ch 169), „Szatan pełni rolę kusiciela” (Ch 171)⁴⁰, „Szatan chce nas odwrócić od Boga, kusi nas do grzechu [...] przez niego często nie przestrzegamy Dziesięciu Przykazań Bożych; chce, aby ludzie oddawali mu cześć, np. sekty (sataniści)” (Dz 110)⁴¹ „Aktualnie szatan chce, byśmy popełniali jak najwięcej grzechów” (Dz 13), „szatan cieszy się, gdy grzeszymy” (Ch 51), „szatan namawia do

³⁵ D e r u ś, jw. s. 72.

³⁶ Ś w i s t, jw. s. 69.

³⁷ Tamże s. 71.

³⁸ D e r u ś, jw. s. 72.

³⁹ Ś w i s t, jw. s. 73.

⁴⁰ W ó j c i k, jw. s. 84.

⁴¹ J o Ń c z y k, jw. s. 85.

ciężkich grzechów, bo gdy je popełniamy, jesteśmy tacy jak on” (Ch 127)⁴², „Szatan powoduje też opętanie” (Dz 18, Ch 138)⁴³ Jedynie chłopcy z grupy gimnazjalnej (ok. 4%) przypomnieli ponownie, że „szatan jest postacią mitologiczną” (Ch 135)⁴⁴

Podsumowując wybrane rezultaty dotyczące demonologii w opinii wybranych grup katechizowanych, można stwierdzić, że katecheza i Pismo Święte są głównymi źródłami wiedzy o demonach, które uznawane są za upadłe anioły, rodem z piekła. Rozumie się też je jako złe duchy, kusicieli i wcielenie zła. Z kart Pisma Świętego badani pamiętają, że szatan kusił Adama i Ewę, Pana Jezusa i innych ludzi. Jego aktualna rola to kuszenie i namawianie do złego, odwracanie od Boga, namawianie do grzechu, a nawet opętanie. Badani życzą sobie, aby na katechezie rzetelnie wyjaśniano istotę złych duchów, ich działanie i sposoby obrony przed nimi.

BIBLIOGRAFIA

- Bednarczyk P. (red.): Katechizm religii katolickiej. Cz. 1. Kraków: WAM 2001.
- Charytański J., Murawski R. (red.): Spotkania z Chrystusem. Kraków: WAM 2000.
- Charytański J., Murawski R. (red.): Spotkania z Bogiem w Kościele. Kraków: WAM 1999.
- Deruś G.: Poglądy katechizowanych z wybranych klas VI i II gimnazjalnych na temat aniołów i szatanów. Lublin: Arch. KUL 2004.
- Gózdź K. (red.): Teologia o szatanie. Lublin: Wyd. KUL 2000.
- Heron B.: Ujrzałem spadającego szatana. Warszawa: Wydawnictwo Księża Marianów 1998.
- Jan Paweł II naucza: O aniołach i szatanie. Wybór i opracowanie A. Sujka. Kraków: Wydawnictwo M 1998.
- Jonczyk I.: Angelologia i demonologia w opinii katechizowanych z wybranych klas VII i VIII. Lublin: Arch. KUL 2000.
- Katechizm Kościoła Katolickiego. Poznań: Pallottinum 1994.
- Kubik W. (red.): Bóg z nami. Podręcznik do religii dla klasy I. Kraków: WAM 2000.
- Kulpaczyński S.: Badania własne przeprowadzone w gimnazjum nr 2 w Lublinie (w czerwcu 2004 r. zbadano 117 uczniów klas I).
- Laurentin R.: Szatan mit czy rzeczywistość. Warszawa: Wydawnictwo PAX 1997.

⁴² Deruś, jw. s. 74.

⁴³ Jonczyk, jw. s. 85.

⁴⁴ Tamże.

- L é o n D u f o u r X.: Słownik Nowego Testamentu. Przekład K. Romaniuk. Poznań: Księgarnia Świętego Wojciecha 1981 s. 597-598.
- Marek Z. (red.): W drodze do Emaus. Podręcznik metodyczny do religii dla klasy I gimnazjum. Kraków: WAM 1999.
- Marek Z. (red.): Drogi świadków Chrystusa. Podręcznik do religii dla klasy drugiej liceum oraz II i III klasy technikum. Kraków: WAM 2003.
- N a g g i A.: Jezus i Belzebub: szatan i demony w Ewangelii św. Marka. Przeł. M. Przepiórka. Kraków: Wyd. M 2001.
- Ś w i s t J.: Poglądy katechizowanych z wybranych klas I i IV Liceum Ogólnokształcącego w Poniatowej na temat aniołów i szatanów. Lublin: Arch. KUL 2004.
- T o m a s i k P.: Dom na skale. Podręcznik do nauki religii dla II klasy gimnazjum. Warszawa: Kuria Biskupia Diecezji Warszawsko-Praskiej 2000.
- W ó j c i k B.: Poglądy katechizowanych z wybranych klas szóstych i trzecich gimnazjalnych na temat aniołów i szatanów. Lublin: Arch. KUL 2004.
- Z a k r z e w s k i W Pójdź do Jezusa. Kochamy Pana Jezusa. Cz. 1. Lublin: Gaudium 1988.
- Z w o l i ń s k i A.: Daleko od raju. Z dziejów fascynacji złem. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT 2000.

DEMONOLOGY
IN THE OPINION OF SELECTED GROUPS OF CATECHIZED YOUTHS

S u m m a r y

The article is a theoretical-empirical presentation of demonology as seen by selected groups of catechized youths. The theoretical part shows an outline of demonology on the basis of the Holy Scripture, the Catechism of the Catholic Church, selected literature and catechism textbooks.

The catechized young people's views about Satan are presented on the basis of a diagnostic review (733 pupils' responses to 6 out of 18 review questions were used). Sources of knowledge about Satan are presented (catechesis, the Bible, the Church), information about the origin of the devil (a fallen angel, from hell), the notion of it (an evil spirit, a fallen angel, the Tempter, the incarnation of evil), facts remembered from the Holy Scripture (he tempted Adam and Eve, Jesus and people), his role nowadays (he tempts people, turns them away from God, induces them to commit sins).

The subjects did not have a good knowledge of demonology and asked to be informed about those spirits reliably.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: szatan, demon, demonologia, katechizowani, opinie.

Key words: Satan, demon, demonology, catechized people, opinions.